

Sangfaget i folkeskolen i 1930-årene: Mislikt og stagnert

Harald Jørgensen

Sangfaget: Start og utvikling

Denne artikkelen skal gå inn i sangfagets historie i 1930-årene for å se på fagets anseelse blant elevene, og på noen tapte muligheter for utvikling i disse årene.

Da vi fikk vår første «Forordning om Skolerne paa Landet i Norge» i 1739 var salmesangen med i starten og slutten av en skoledag, som et innslag i kristendomsundervisningen. Denne rollen ble beholdt i den første «Lov, angaaende Almue-Skolevæsenet paa Landet» i 1827. Her fastslo man at elevene skulle synge «efter Psalmebogen». Da byene fikk sin første skolelov i 1848 var imidlertid «sang» blitt en av «Underviisningsgjenstandene», uten noen henvisning til kristendomsfaget. Det samme skjedde for folkeskolen på landet da de fikk ny lov i 1860.

I årene fram til 1930 hadde faget fått en fast plass i undervisningsplaner for folkeskolen. Da kirkedepartementet fikk utarbeidet nye planer både for landsfolkeskolen (1922) og byfolkeskolen (1925), var målet for faget slik det hadde etablert seg fra 1880-årene: «Barna skal få stemme og øre opøvd og utviklet – de skal lære å synge de mest kjente sangene og salmene våre riktig, rent og vakkert, og de skal få kjennskap til notelæren og øving i sang efter noter, så de kan støtte sig til notene når de skal lære nye melodier.»¹

Fagets formelle posisjon var ikke truet, og i mange sammenhenger ble det framhevet at det viktigste var å vekke barnets lyst til sang. Var det slik det ble? Fra lærere hadde det kommet mange kritiske uttalelser om sangundervisningen helt fra den ble fastere etablert i 1850-årene. Vi må imidlertid fram til 1930-tallet for å få høre *elevers* oppfatninger av sangfaget. Det vil si: Byskoleelever.

1930-årene: Byskoleelevers innstilling til sangfaget

Først ute var skoleinspektør H. C. Roti som i 1931 gjennomførte en spørreundersøkelse i sin egen kommune, Kongsberg.² Han fikk 1000 elever i 4.–7. klasse til å sette ett kryss ved fag de likte best og to kryss ved fag de likte minst på en liste over skolens fag. Dette omformet han til et mål på popularitet ved å regne differansen mellom enkeltkryss og dobbeltkryss som hvert fag hadde fått pr. 100 elever. Med denne noe uvanlige metoden fant han at to fag skilte seg klart ut som mest positive for både gutter og jenter: Håndarbeid/sløyd som fikk skåre +23, og regning med skåre +22. Langt etter kom kristendom med +8 fulgt av de andre leksefagene, noen på den negative siden. Sang var klart nederst med -21.

I 1934 nevnte Norsk Skoleblad en undersøkelse blant 218 elever på 6. klassetrinn i Drammen. De skulle oppgi hvilket fag de likte best, og 5 av dem likte sang best³.

Roti har denne meningen om hvorfor elevene har slike faginnstillinger: «Ein av dei ting som tykkjest gå fram av dei, er at dei reine leksefaga lite evne har til å fange interessa åt borna. Det som interesserer dei mest, er der dei sjølve får være med å skapa resultat. Fyrst og fremst gjeld dette handarbeidet ...» Her er en klar påminnelse om at egenaktivitet er viktig. Han viser også til kommentarer fra elevene, og skriver at «Når det soleis gjeld songen, er det særleg to grunnar som vert nemnde: ingen songrøyst og vanskar med å lære 'notar'». Og han kommer med følgende spørsmål: «Det er vel ikkje so at vi held på og kjøver både songgleda og songevna med all teorien vår?».

I 1937 ble det gjort studier i Trondheim og Skien av elevenes innstillinger til fag. Resultatene er ikke offentliggjort, men noen hovedtrekk er beskrevet av Østlyngen i 1939.⁴ I Trondheim deltok 1608 gutter og 1524 jenter i 4.–7. klasse. De skrev opp de tre fagene de likte best og de tre de likte dårligst. Guttene nevnte gymnastikk og sløyd som avgjort best likt, fulgt av regning og tegning. Dårligst likt var sang, skriving og norsk. For jentene var regning overlegent best likt, deretter en gruppe fag med kristendom, håndarbeid, gymnastikk og tegning. Dårligst likt var naturfag, sang og skriving.

Samme prosedyre ble fulgt i Skien, med 465 gutter og 445 jenter, og resultatet var nokså likt det man fant i Trondheim: Blant guttene var gymnastikk, håndarbeid og regning de mest likte fagene, og sang og skriving minst likt. Blant jentene var regning, kristendomskunnskap og håndarbeid best likt, mens sang, skriving og naturfag var dårligst likt.

Da 1930-årene gikk mot slutten kom skoleinspektør Emil Østlyngen i Oslo med en undersøkelse om «Skolen fra elevenes standpunkt»⁵. Den delen jeg benytter ble gjennomført i 1938. Østlyngen samlet informasjon om elevenes innstillinger og meninger om skole og fag fra elever på tre skoler, to av dem «lå i strøk med mindre gode sosiale forhold.»⁶ I alt 1943 elever. Skolene hadde kjønnsdelte klasser (det hadde de nok i Kongsberg, Trondheim og Skien også, uten at det er nevnt) og resultatene er fordelt på gutter og jenter. I et spørreskjema ble fagene listet opp og elevene fikk spørsmålet «Hvordan liker du de fagene du har på skolen?» Svaret skulle de gi ved å krysse av på en femdelte skala fra «veldig godt» til «veldig dårlig». Svaralternativene fikk så tallverdier fra +2 til -2, og dette ble brukt for å rangere fagene. Fordelingen ser vi i tabell 1.⁷

Klassetrinn	Antall fag	Gutter	Jenter
2-3	11	Nr. 10	Nr. 10
4-5	15	Nr. 14	Nr. 15
6-7	15	Nr. 14	Nr. 14

Tabell 1. Elevenes rangering av faget «sang» i forhold til de øvrige fagene.

Som vi ser fant Østlyngen i 1938 det samme som Roti i 1931: At sangfaget lå ned mot bunnen i rangeringen av skolefagene. Faget som kom øverst både for gutter og jenter på alle klassetrinn var gymnastikk. For guttene lå sang nest nederst på alle trinn, det var bare stil (2.-3. klassetrinn) og grammatikk (de øvrige trinnene) som var dårligere vurdert. Også for jentene var stil dårligere vurdert enn sang på 2.-3. trinn, mens fysikk var dårligere vurdert på 6.-7. trinn.

Var den lave vurderingen for sangfaget et spesielt norsk fenomen? Østlyngen referer til noen få undersøkelser fra europeiske land, og sammenfatter resultatene med at håndarbeid og gymnastikk er best likt av både gutter og jenter, og at de tre minst likte fagene er grammatikk, sang og skjønnskrift.⁸ Altså samme tendenser som i Norge.

Østlyngen spurte også elevene (i 1937) hvorfor et fag var morsomt, eller hvorfor det var kjedelig. For sang fikk han disse kommentarene om hvorfor det var kjedelig: «Er ikke musikalsk; har ikke sangstemme; må synge om og om igjen; må sitte og øve opp igjen gamle sanger; synge skalaer og mø; noter; må stå så meget; at den ene stemmen må stå og vente til den andre har øvd seg nok, så vi kan synge sammen; blir ofte trett og i dårlig humør av å stå og synge en hel time; blir så tørr i halsen;

blir hes; får vondt i hodet, for det er så dårlig luft; altfor kvalmt i sangværelset; læreren tar tonen for høgt, så vi andre kan ikke følge med.»⁹ Et glimt av noe positivt kom i en kommentar fra en jente, hun ville ha mer sang fordi sang var det peneste hun hørte.

Som vi ser er det en variert blanding av utsagn, og Østlyngen mener det er «opp-siktsvekkende hvor lite sang er likt [blant guttene]»¹⁰ Innstillingene varierer imidlertid en god del mellom klassene, både for guttene og jentene. For klassene på 6.-7. trinn var sang det faget der innstillingen til guttene varierte mest mellom klassene, det samme gjaldt for jenteklassene på 4-5 klassetrinn. På de andre trinnene var sang ett av de tre mest variable fagene både for gutteklasser og jenteklasser, unntatt for guttene på 2-3 klassetrinn. Østlyngen mener at fag med liten variasjon mellom klassene er slike som er mindre avhengig av en lærer for elevenes innstilling, mens det er «nokså rimelig at læreren har større betydning for innstillingen til de fag som ikke har lett for å fange elevenes interesse.»¹¹ Med andre ord: Sangfaget hadde vansker med å fange elevenes interesse, og var derfor mer avhengig av gode lærere enn fag som elevene likte. Med dette rettet han oppmerksomheten mot lærernes kvalifikasjoner. At de kunne være mangelfulle ble beskrevet i et redaksjonelt innlegg i Norsk Skuleblad i 1935¹²: «Mange lærere har lite anlegg for sang, og det er jo slem; men verre er det når de selv tror at de ikke kan greie denne undervisning, og derfor driver den uten plan og glede og kjærlighet. Det er forholdsvis få skoler som kan ha spesiallærere i sang, og de fleste lærere *kan* undervise i sang som i andre fag, bare de legger arbeid på å utvikle sin evne også i denne henseende.»

Østlyngen viser også til de fire forutsetningene han mener et fag må oppfylle hvis elevene skal like seg på skolen: De må få en undervisning som er tilpasset deres evnenivå, lærestoffet må være aktuelt, dvs. ta mer hensyn til elevenes interesser og øyeblikkelige behov, elevene må bli aktivisert og engasjert i selvvirksomhet og selvstendig arbeid, og man må utnytte elevenes trang til å gjøre framsteg.

Dette er noen få norske undersøkelser, og de er alle gjort i byskoler med full klas-sedeling. Forøvrig er undersøkelsene spredt over hele 1930-tallet, de har stilt spørsmålene sine litt ulikt, de har benyttet ulike måter å svare på, de har sammenfattet svarene ulikt for å kunne presentere de rangeringene jeg har benyttet. Dette kan jo ses på som en svakhet, men min oppfatning er den motsatte: Nettopp fordi disse undersøkelsene er så pass ulikt gjennomført er det interessant at de kommer med samme konklusjon: Elever flest likte ikke sangfaget.

Kan vi tenke oss at sanggleden var større blant elevene i landsfolkeskoler? Kan ulike rammer for skolene på landet og i byene ha noe å si? Skolene i byer og på landet hadde hvert sitt lovverk og plan, men innholdet i sangfagets planer var stort sett det samme. Det store flertall av skoler på landet var fådelt, fra to-delte til seks-delte, samlet årstimetall var større i byene enn på landet, byskolene kunne tilby flere fag enn landsskoler, og tilgang på spesialrom og utstyr, blant annet i sang, var dårligere i landsfolkeskoler enn i byene. Det var også flere utdannede lærere i byskolene enn i landsskolene. Timetallet for sang varierte noe, avhengig av klassesdeling og kjønnsdeling, men stort sett lå det på 8–9 årstimer både på landet og i byen. På landet skulle de ikke ha egne sangtimer i 1. klasse, men helst synge litt i alle timene. Fra 2. år burde de sette av en halvtime i uka i til sangundervisning, og starte med forberedende øvinger i notelære på 3. klassetrinn. På dette trinnet skulle også byskolene starte med egne sangtimer. En forskjell mellom gutter og jenter finner vi på byskolenes 6. trinn. Her fikk jentene 1 uketime i sang, mot guttene 2. Årsaken var at jentene hadde et mindre timetall enn guttene i flere fag, for å få desto flere i håndarbeid og husstell.

De forskjellene som finnes i timetall for årstrinn og kjønn tror jeg ikke var store nok til å føre til systematiske ulikheter i elevenes innstilling til sangfaget, enten de var gutter eller jenter eller gikk i en landsfolkeskole eller en byfolkeskole. Årsakene til den lave vurderingen fra elevene lå rimeligvis i fagets innhold og arbeidsmåter, og lærernes kvalifikasjoner.

Sang: Et fag uten evne til fornying?

Hvordan hadde faget havnet i denne situasjonen? Helt siden de første sangbøkene kom på 1840-tallet hadde det vært en strid mellom de som mente at sangfaget og sangen skulle være gehørsang, eventuelt «støttet» av noe notekunnskap, eller være sang etter noter, basert på metodisk opplæring av notasjonssystemet. Når den siste målsettingen ikke førte fram, var diagnosen stort sett at man ikke hadde brukt den beste eller riktige metoden for å lære sang etter noter. Derfor ble det lansert metoder som «formelmetoden» og «klangmetoden».

Da 1930-årene kom hadde sangfaget dermed en 80–90-årig historie som eget fag. Starten var på mange måter lovende: Rundt 1840–50 var det økende omtale og aktivitet knyttet til vår nasjonale kultur og dermed også nasjonale toner og tekster,

syngemåten for salmer ble kritisert og debattert, mannskor ble startet, sangbøker kom ut, med et vidt spekter av nasjonale og internasjonale tekster og melodier, og mange med tekst om notelæring og sang etter noter. Dette siste skulle bli et gjennomgangstema i årene som fulgte: Hva er den beste metoden for å undervise barna i å synge etter noter, eller i alle fall synge med «støtte» av noter? Skulle de i det hele tatt lære noter, eller bare synge «etter øret»? Skulle de starte med siffernotasjon? Skulle de synge enstemmig eller lære tostemmig med en gang, og hvordan skulle de gjennom sangøvelser og skalasynging og tonetrefføvelser utvikle «skjønn sang»?

Dette var bakteppet for en debatt som kom i gang i Norsk Skuleblad utover på 1930-tallet. De fleste som bidro holdt seg til de kjente temaene, der det mest omfattende bidraget kom i en diskusjon mellom to framtrepende musikk lærere, Gustav Bøhn og Mads Berg. Begge hadde vært engasjert i sangfaget fra like etter århundreskiftet, begge hadde gitt ut sangbøker, og begge hadde klokkeetro på «sin» metode.¹³ Deres entusiasme for fagets muligheter var stor, men tankene om hva som skulle til for å forbedre fagets omdømme og betydning for elevene var de samme som hadde dominert debatt og planer i flere årtier.

Likevel var ikke tiåret helt fritt for både ideer og praksis som brøt med sangfagets tradisjoner. I 1934 kom det ut en bok som het «Sang»¹⁴, i serien «Arbeidsmåten i folkeskolen. Håndbok for lærere.» Denne serien skulle beskrive skolefagene med bakgrunn i arbeidsskoleprinsippene, der det ble lagt vekt på elevaktivitet. Det er imidlertid lite vi finner av dette i boka, bare små bemerkninger om rytmer lært via kroppsbevegelser, arbeid bygd på eget initiativ og bruk av arbeidsbøker. I innlegg og diskusjoner i fagbladene Norsk Skuleblad og Vår Skole kom det imidlertid innspill som utfordret sangfaget. Det gjaldt både elevenes mulighet til å være aktive, sangens mulighet som et uttrykksmiddel (med blant annet den store omleggingen av tegneundervisningen som forbilde), lyttingens betydning og grammofonen som hjelpemiddel, innføring av skolekonserter og skoleorkestre, lagning og spill på blokkfløyter og tussefløyter, skaping av egne tekster og melodier. Noe av dette var i gang i noen få klasserom, annet var ideer hentet fra nabolandene.

1939: Ny Normalplan men ikke noe nytt for sangfaget.

Da 30-årene gikk ut av tiden hadde Kirke- og undervisningsdepartementet klar en ny Normalplan, en for landsfolkeskolen og en for byfolkeskolen¹⁵. Det nye perspek-

tivet som ble lansert for alle skolene var det såkalte «arbeidsskoleprinsippet», som de også kalte «elevaktivitetens prinsipp.» Bakgrunnen var at man stilte seg kritisk til den kunnskapstilegnelsen som dominerte: Leksegjennomgang, lekselesing og leksehøring. Dette mente man ga dårlig effekt på lang sikt, fordi elevene raskt glemte mye av det som var gjennomgått. I stedet ville de ha «mer allsidige, selvstendige arbeid med stoffet»¹⁶, og at skolen skulle appellere til initiativ og selvstendig virksomhet.

Vi finner ikke noe av dette i planen for «Sang» i den nye normalplanen. Målet for byfolkeskolen ble formulert slik, helt i tråd med tidligere planer: «Målet for sangundervisningen er å oppdra elevene til å bli glade i god sang og til selv å synge de mest alminnelige sanger og salmer så vakkert og riktig som mulig. Dette vil en nå ved å vekke og utvikle barnas sans for god sang og musikk, ved å danne deres stemme og øre og ved å gi dem så mye kjennskap til notelæren og så mye øving i sang etter noter at notene kan bli til noen støtte når de skal lære nye sanger og salmer.»¹⁷ (Samme mål for landsfolkeskolen, formulert på nynorsk.) Innholdet i faget var det vanlige, og det var ikke ett ord om elevvirksomhet og initiativ, bortsett fra et lite glimt av nytenking: Både i 5. og 6. klasse nevnte de «Litt øving i å lage sangstubber».

Med bakgrunn i dette er det nærliggende å konkludere med at sangfaget hadde stagnert, og at det ikke hadde oppnådd å «oppdra elevene til å bli glade i god sang».

Et tilbakeblikk

30-årene kan vi se i lys av et innlegg fra lærer K. R. Rakvaag i Norsk Skuleblad et tiår senere. Når han ser tilbake på sin egen lærergjerning, uttaler han: «Men somme av oss var unge og modige, og ekstra interesserte, og vi prøvde å dele ut våre kunnskaper etter beste evne og vilje. Vi dreiv gjennom formelmetoden, klangmetoden, ja alle dei metodane vi hørde om. Vi bygde skalaer med kryss og b, vi skreiv opp heile den videreverdige noterekka frå heil- til 64-delsnoten med pauser og punkt og alt. Og så stod vi der ein vakker dag og såg med stor sorg i hugen at den songgleda vi ville vekkje og nøre og få til å vekse seg stor – den var vips vekk. Melodien hadde komi bort!»¹⁸

Noter

- 1 Normalplan for byfolkeskolen. Utarbeidet av skoledirektørene og representanter for lærerstanden. Utgitt av Kirke- og undervisningsdepartementet. J. M. Stenersens forlag 1925, s. 63.
- 2 H. C. Roti: Kva veit vi om evnor og interesser hjå skuleborna? Skulebladet, 1931, s. 521–523.
- 3 Se Norsk Skuleblad, 1934 s. 468 og 487.
- 4 Emil Østlyngen: Skolen fra elevenes standpunkt. Oslo, Gyldendal, 1939, s. 29.
- 5 Emil Østlyngen: Skolen fra elevenes standpunkt. Oslo, Gyldendal, 1939.
- 6 Op.cit. s. 45.
- 7 Op.cit. s. 125ff.
- 8 Op.cit. s. 25.
- 9 Op.cit. s. 81.
- 10 Op.cit. s. 137.
- 11 Op.cit. s. 130.
- 12 Norsk Skuleblad, 1935, s. 844f.
- 13 Se «Sangen i skolen», Norsk Skuleblad, 1934, s. 147.
- 14 Mathilde Munch og Th. Skrøvseth: Sang. Oslo, Gyldendal, 1935.
- 15 Normalplan for byfolkeskolen. Utarbeidet ved Normalplankomiteen oppnevnt av Kirke- og Undervisningsdepartementet. Oslo, Aschehoug, 1939.
- 16 Op.cit. s. 16.
- 17 Op.cit. s. 176.
- 18 K. R. Rakvaag: Songopplæringa i dag. Norsk Skuleblad, 1949, s. 213.